

Л. В. Паплаўная (Беларусь, Гомельскі дзяржаўны
універсітэт імя Ф. Скарыны)

СТЫЛІСТЫЧНАЕ ВЫКАРЫСТАННЕ ПЕРЫФРАЗЫ Ў ПАЭТЫЧНАЙ МОВЕ ПІМЕНА ПАНЧАНКІ

Паэтычная мова Пімена Панчанкі вызначаецца высокай эмацыянальнасцю, вобразнасцю. Вобразнасць мовы, заснаваная на выкарыстанні слоў у пераносным значэнні, – галоўны стылеўтваральны фактар паэтыкі. Асаблівую ролю ў стварэнні мастацкага вобраза адыгрываюць тropy, якія з’яўляюцца важнейшым сродкам вобразнага адлюстравання і пазнання свету, асноўным спосабам узбагачэння паэтычнага тэксту новымі семантычнымі адценнямі.

Важным лексіка-семантычным прыёмам стварэння вобразнасці ў паэзіі Пімена Панчанкі выступае перыфраза.

Перыфраза (грэч. *peri* – вакол, *phraso* – гавару) – семантычна непадзельны апісальны выраз, з дапамогай якога перадаецца сэнс другога слова або выразу [6, с. 100].

Для перыфразы, як падкрэслівае А. І. Яфімаў, “характэрна пераносна-іншасказальнае найменне асобы або прадмета, якое ўжываецца замест звычайных назваў такіх вобразна-экспрэсіўных моўных сродкаў, пры дапамозе якіх даецца мастацкае апісанне і ствараецца вобразная характарыстыка прадмета або з’явы” [2, с. 24].

Перыфраза з’яўляецца вынікам індывідуальна-мастацкага бачання свету і ў большасці выпадкаў мае пераносны, вобразны сэнс, які дастаткова поўна раскрываецца толькі ў кантэксце. Гэта стылістычны сродак значнай семантычнай і эмацыянальнай нагрукі. Зарадзілася перыфраза ў фальклоры, асаблівае развіццё атрымала ў літаратуры класіцызму і рамантызму, калі простыя словы лічыліся непаэтычнымі. І з мэтай надання мове паэтычнага характару аўтары выкарыстоўвалі разнастайныя іншасказанні. На думку антычных даследчыкаў, “перыфраза заўсёды надае мове ўзнёсласць, садзейнічае агульнай прыгажосці выказвання, асабліва тады, калі ў ёй няма напышлівасці, а выражана толькі прыемная стрыманасць” [1, с. 224].

Паводле сваёй структуры перыфраза менш эканомная, чым асобнае слова. Аднак перавага перыфразы над звычайным словам

у тым, што яна не толькі называе пэўную з’яву, але і адразу характарызуе яе праз апісанне прымет і ўласцівасцей. Як адзначае Г. М. Малажай, “ацэначнасць, характарыстычнасць перыфразы перш за ўсё вызначаецца, забяспечваецца тым вобразам, які стаў асновай апісальнай назвы і складае ўнутраную яе форму” [3, с. 116].

Для больш яркага і выразнага адлюстравання прадметаў і з’яў Пімен Панчанка даволі часта ўжывае перыфразу, у якой не проста занатоўвае тое, што назірае ў жыцці, а, скарыстоўваючы зрокавае падабенства, слыхавыя асацыяцыі, надае апісанню адчувальную відавочнасць, стварае пэўны настрой.

Перыфрастычная апісальнасць часта апіраецца на зрокавы вобраз, на малюнак, які можна ўявіць, убачыць. Напрыклад: *Прытворшчыца! Няўжо такі твой моцны сон, / Што залатых нажоў не бачыш?* [5, т. 2, с. 36]; *Хмара кідае медныя коп’і* [5, т. 1, с. 74]. Выдзеленыя ў тэксце перыфразы *залатыя нажы*, *медныя коп’і* абазначаюць маланку і характарызуюць гэтую з’яву, называючы яе колер. Аўтар звяртае ўвагу на непразрыстасць, белаваты колер паветра і прыметнік малочная ў перыфразе *малочная багна* – туман: *Пагразлі дрэвы ў малочнай багне* [5, т. 2, с. 86]. На зрокавых асацыяцыях заснавана і перыфраза *маладзіковы човен* – месяц:

Не плавае ўначы Маладзіковы човен [5, т. 1, с. 6].

З дапамогай перыфразы паэт стварае такі яркі малюнак, што да паказанага хочацца дакрануцца рукой: Белы снежань *мяккім пухам* апрунуў палі і луг [5, т. 1, с. 43]. Ужытая перыфраза *мяккі пух* абазначае снег, і перад вачамі паўстае карціна сапраўднай зімы, калі ўсё навокал засыпана снегам.

Выразнай зрокавай нагляднасці дасягае Пімен Панчанка пры апісанні навальніцы: *Гляджу адзін, як гром маланкай / Дождж белы косіць* [5, т. 3, с. 280]. Перыфраза *гром маланкай дождж белы косіць* стварае выразны зрокавы малюнак навальніцы, калі адначасова ідзе моцны дождж, грывіць гром і бліскае маланка. А як вобразна малюе паэт заход сонца з дапамогай перыфразы *дзень кладзеца ў ружовую калыску: Норму вырабіўшы, клаўся / У ружовую калыску / Дзень шырокі, нібы мора* [5,

т. 1, с. 14]. На зрокавых асацыяцыях пабудавана перыфраза *белы кужэльны настольнік* – палетак грэчкі: *І белы кужэльны настольнік, як грэчкі палетак* [5, т. 3, с. 262]. У такіх перыфразах

найбольш яскрава праяўляецца творчая індывідуальнасць такога выдатнага мастака слова, як Пімен Панчанка.

Асновай апісальнай назвы можа з'яўляцца вобраз, заснаваны на слыхавых асацыяцыях. Напрыклад: *Гром у бубны гулкія ўдарыў*, / *Цішыню густую пакрышыў* [5, т. 1, с. 32]. Перыфраза *ў бубны гулкія ўдарыў* мае значэнне „загрымеў“.

Вельмі часта праз перыфразы паэт перадае свой эмацыянальны настрой і выклікае адпаведны водгук у чытача. Напрыклад, як у вершы “Палескі напрамак”, дзе расказваецца пра стаптану вайною палескі край:

*У першым сяле нас сустрэла адна ўсяго маладзіца –
Змярцвелай рукой прывітала з высокай сухой
шыбяніцы...*

*У гнёздах няма птушанят І сонца няма ў
крыніцах.*

*Ні бору, ні зораў – раскралі ўсё чужаніцы.
Пагналі на захад дубровы, пагналі на захад
лясы, Павезлі ў цёмных вагонах дзявочыя
галасы... Снег белымі іскрамі ціха на
мёртвыя косы злятае, На вочы
мае ападае і кроплямі горкімі тае.*

Не сытцеся, снежныя кветкі!

Убранства не просяць руіны [5, т. 1, с. 221].

У прыведзеных радках паэт ужывае адразу некалькі перыфраз да слова снег – *белыя іскры, горкія кроплі, снежныя кветкі*. Гэтыя перыфразы перадаюць перажыванні, душэўны боль паэта-грамадзяніна, які бачыць спустошаныя ворагам мясціны. Разам з тым яны выклікаюць адпаведныя эмоцыі і ў чытача.

Пераважная большасць перыфрастычных выразаў, якія ўжываюцца ў паэтычнай мове Пімена Панчанкі, з'яўляецца вобразнай і будуецца на аснове метафары. У такіх перыфразах звычайна апорны кампанент мае пераноснае значэнне, а залежны ўдакладняе, паясняе яго. Пераноснае значэнне дзеяслова асабліва выразнае, калі залежным кампанентам перыфразы выступае абстрактны назоўнік: *Прыйдзе ноч, каля хаты тваёй / Я хаджу і гадую тугу* [5, т. 1, с. 39]; *То маці плача з радасці, Ласкава словы тчэ* [5, т. 1, с. 28]. У перыфразах *ткаць словы* [гаварыць], *гадаваць тугу* [сумаваць] дзеянне дзеясловаў *ткаць* і *гадаваць*

пераходзіць не на канкрэтны прадмет або асобу, а на абстрактныя паняцці. Семантыка перыфразы *бавіцца гаворкай* [гаварыць] раскрываецца пры дапамозе залежнага кампанента – абстрактнага назоўніка гаворка, а дзеяслоў надае абазначанаму дзеянню сэнсава-экспрэсіўныя адценні: *Мне проста добра жыць, ісці, смяцца, бавіцца гаворкай* [5, т. 1, с. 110].

Пераноснае значэнне можа мець не толькі асобны кампанент, а і ўсё апісальнае словазлучэнне цалкам: *Хвала табе, стрэльба мая баявая... / Ты ворагаў сэрцы наскрозь працінаеш, / Умела свінцовымі лекамі лечыш* [5,

т. 1, с. 103]; *Жанчыну сняжком пабяліла зіма* [5, т. 3, с. 129].

Перыфразы *лячыць свінцовымі лекамі* [забіваць], *сняжком пабяліла зіма* [пасівела] пабудаваны на пераносным значэнні кожнага кампанента.

Сапраўдны мастак слова можа знайсці незвычайнае, паэтычнае нават у самых звычайных рэчах. Такое паэтычнае бачанне з'яў навакольнага асяроддзя адлюстравана ў перыфразах П. Панчанкі *крынічны сок* [вада], *залатыя вяснушкі лугоў* [дзьмухаўцы], *піць хваёвае віно* [дыхаць хваёвым водарам]: *Цяпер бы паблугаць за лосем, / Што прагна сок крынічны п'е* [5,

т. 1, с. 16]; *Адуванчыкі – рыжыя кветкі, / Залатыя вяснушкі лугоў* [5, т. 3, с. 51]; *І п'юць хваёвае віно інакшыя звяры* [5, т. 1, с. 24].

Менш пашыранымі ў паэзіі Пімена Панчанкі з'яўляюцца вобразныя перыфразы з метанімічнымі адносінамі кампанентаў. Гэта, напрыклад, перыфраза *зямля лімонаў залатых* [Італія], дзе ў якасці апорнага кампанента выступае слова з прамым значэннем – зямля, а залежны кампанент указвае на адметныя рысы краіны. Метанімічнай з'яўляецца перыфраза *работнікі кельмы і гэбля* [муляры і цесляры]. Галоўны кампанент гэтай перыфразы – назоўнік работнікі, ужыты ў прамым значэнні, два залежныя – у пераносным. Перыфраза называе прадстаўнікоў пэўнай прафесіі праз прылады іх працы.

Вобразныя метанімічныя перыфразы да слова Беларусь сустракаем у вершах “Край паэтаў”: *Дзе ж той край залатакосы, край зялёны – / Рык ласіны, звон пчаліны, мора лёну?* [5, т. 3, с. 6]; —*Мы з тых беларусаў! А наша зямля ўся ў барах і крыніцах – Цудоўная наша старонка! Скарыны зямля і Купалы, Зямля Клімука, Кавалёнка* [4, с. 431]. Перыфразы *рык ласіны, мора лёну, край зялёны, звон пчаліны* ўказваюць на адметныя прыродныя

асаблівасці нашай краіны, а ў перыфразах *Скарыны зямля* і *Купалы, зямля Клімука, Кавалёнка* прозвішчы вядомых асоб ужываюцца замест афіцыйнай назвы краіны.

Такім чынам, у паэтычнай мове Пімена Панчанкі перыфраза выступае як актыўны стылістычны сродак, які нясе значную семантычную і эмацыянальную нагрузку. Яго перыфразы непаўторныя, яны прымушаюць чытача думаць, нешта ўяўляць, як бы падключаюць да творчага працэсу аўтара, сведчаць аб яго майстэрстве, вопыце, кругаглядзе. Многія з іх з'яўляюцца загадкамі, раскрыць якія дапамагае семантычная арганізацыя самой перыфразы і кантэкст.

Літаратура

1. Античные теории языка и стиля. – М.: СПб: Алетейя, 1996. – 363 с.
2. Ефимов, А. И. О языке художественных произведений / А. И. Ефимов. – М.: Гос. уч. пед. изд-во Мин-ва просвещения РСФСР, 1954. – 288 с.
3. Малажай, Г. М. Сучасная беларуская мова. Слова, перыфраза, фразеалагізм / Г. М. Малажай. – Мінск: Выш. школа, 1992. – 238 с.
4. Панчанка, П. Выбранае: Вершы, эсэ / П. Панчанка. – Мінск: Маст. літ., 1993. – 542 с.
5. Панчанка, П. Збор твораў у 4 т. / П. Панчанка. – Мінск: Маст. літ, 1981–1982.
6. Сцяцко, П. У. Слоўнік лінгвістычных тэрмінаў / П. У. Сцяцко, Л. А. Антанюк. – Мінск: Выш. школа, – 1990. – 222 с